

FÁKLYA A SÖTÉT SZÁZADBAN

HÁROMSZÁZ ÉVE HALT MEG ZRÍNYI MIKLÓS, A KÖLTŐ

Halálának 300. évfordulóján korának legkülönb emberére, *Zrínyi Miklósr*a emlékezünk, aki nagy dolgokat vitt véghez, de még nagyobbakra volt hivatott.

Velé kapcsolatban talán nem árt egy kis családja szemle. Dédapja, Miklós, a szigetvári hős; nagyatyja, György, törökverő hős, szállka *Hardeck* császári hadvezér szemében; atyja, ugyancsak György, már 24 éves kora óta horvát bán s nem kisebb ember, mint *Wallenstein riválisa*. Mikor 28 éves korában járvány áldozata lett, a közvélemény azzal vádolta Wallensteint, hogy mérgezett retekkel megmérgezte vetélytársát.

A hat éves korában elárvult gyermek kitűnő nevelőt kapott a „szelmeletes édesanya”, *Batthyány* Ferencné személyében, aki nagyon jól össze tudott egyeztetni olyan dolgokat, amelyek akkor és még sokáig összeegyeztethetetlenek látszottak: támasza volt protestáns hittestvéreinek, de egyúttal jóbarátság fűzte *Pázmány*hoz s bőségesen támogatta a jezsuitákat, pálosokat és ferenceseket.

Talán még döntőbb volt *Pázmány Péter* hatása. 1619-ben ő térítette a protestánsról a katolikus vallásra *Zrínyi Györgyöt*, aki éppen emiatt fiúi ragaszkodással csüggött *Pázmány*on s a háborúba indultakor két kis fiát, *Miklóst* és *Pétert* az ő gondjaira bízta. *Pázmány* különös gondjának fogta fel az árvák nevelését. 1630-ban a jezsuiták híres gráci iskolájába vitte őket, itt négy évig tanultak, majd 1634-ben Nagyszombatba, a magyar katolikuság akkori középpontjába, a primási székhelyre, az itteni jezsuita kollégiumba kerültek. Itt naponként bejártak *Pázmány* házába, közelről látták mindennapi életét, hallották beszélgetéseit a legkiválóbb közéleti emberekkel. Abban, hogy *Zrínyi Miklós* későbbi életében az országot egybelássa, hivatását vagy helyesebben küldetését megtalálja, hogy hazájának helyzetét európai szemszögből is nézni megtanulja; e családi kapcsolatnak nagy szerepe volt. De abban is, hogy *Zrínyi*ben mindent átfogó élettartalommal fejlődjen a katolikus hit. „Több ez benne — írja *Sík Sándor* — mint az egyházi közösséghez való tartozás tudata, több, mint érzés és tudás: a világlátásnak és az életérzésnek katolikuma úgy betölti lelkét, mint néhány kivételes egyházi nagyokon kívül nálunk senkiét.”

Mintegy iskolai tanulmányai befejezéseként Olaszországba küldte *Zrínyit Pázmány*. Egy évet töltött a kulturának s a megújuló katolicizmusnak légkörében. *Pázmány*nak és saját nevének köszönhetően *VIII. Orbán* pápa kegyesen fogadta és megajándékozta költeményeinek egy példányával, melybe a következő, *Horatius*ból vett sort írta: „Fortes creantur fortibus et bonis... bátrak születnek a bátraktól és jóktól.” Mikor 1639-ben hazatért, *Pázmány* már nem élt.

Csáktornyán telepedett le, s őseihez hasonlóan napi foglalkozása lett a hadakozás. A török kezén lévő erős *Kanizsa* ugyanis örökös kibocsájtója volt a környékre támadó török rajoknak, mert béke csak papíron volt, legfeljebb ágyuval nem volt szabad várcsok ellen menni. A török mindjárt az első évben bepanaszolta *Bécs*ben és a látszatbékéhez csökönyösen ragaszkodó haditanácstól *Zrínyi* meg is kapta az

első intést. De sem ezzel, sem az ezután gyakran következőkkel nem sokat törődött, csupán jó korán megérlelték benne azt a meggyőződést, hogy Bécsben vajmi keveset bízhatunk.

Húsz éves korában kinevezték Légrád és Muraköz kapitányává, így most már hivatalosan folytatta eddigi hadi tevékenységét nemcsak itthon, hanem külföldön is, s a harminc éves háborúban szélesítette hírét-nevét. Emellett akárcsak eszményképe, Mátyás király, gazdag szellemi életet élt. Anyanyelvén kívül tudott horvátul és törökül, a német és olasz nyelvet irodalmilag is megtanulta, olvasott spanyolul és franciául, ismerte a görög nyelvet, latinul pedig írt és beszélt. Könyvtára, amely ránk maradt, csak Mátyáséhoz hasonlítható, s benne még olyan könyvek is megtalálhatók, mint a híres *Palladio* építészeti műve, *Ferrari* Flórája (virágtenyésztése). Szabad idejében szívesen és sokat olvasott, szerette és kereste a művelt emberek társaságát, kereste a kapcsolatot az európai műveltségű tűzhelyekkel. Korának legműveltebb magyarja volt s Csáktornya nemcsak hősiességének középpontja, de a műzsák otthona.

Első ihletésük szokásosan a szerelmem témavilágában jelentkezett, de az ősök emléke Zrínyit alig-alig engedte játszani a „szerelmem édes versével”. Az ő intésükön kénytelen elmélkedni s nemcsak nappal, de még éjszaka is ösztöngzik: Ne aludj, ne keresd a gyönyörűséget! Kövesd a mi nyomunkat, ne sajnáld fáradságodat, ne sajnáld béreidet, ne sajnáld életedet! (*Dedicatio a Szigeti Veszedelemhez.*)

És egy télen (1645—46) megírta eposzát, a *Szigeti Veszedelemet* — életét betöltő gondolatának, a török kiűzésének első és legsodálatosabb megfogalmazását.

Bár a több mint száz éves hódoltság állapot oly nyomasztóan nehezedett a lelkekre, hogy a felszabadulásban nem nagyon tudtak bízni, Zrínyi megtapasztalta és megérezte a török hatalom ernyedését. Fokozatosan erősödő, később már szinte a fanatizmusig növe meggyőződése volt, hogy a török nem legyőzhetetlen, csak hit kell a győzelem lehetőségében, bátorság, jó katonai szervezet és jó hadvezetés.

A török birodalom ebben az időben valóban nagyon meggyengült. Egyik főoka ennek az elmúlt században még oly fegyelmzett, s éppen ezért a birodalom támaszaként szereplő janicsár sereg vezetőinek elpolgáricosodása. A magas katonai tisztségek elnyerésében már nem a rátermettség volt a döntő. Az örökölhetővé vált spáhi birtokokat adták-vették és a vezető inkább a gazdálkodással, kereskedéssel törődött, mintsem a terület védelmével. A janicsárság gyakran lázongott s a rövid ideig uralkodó, tekintélytelen szultánok megtorló rendszabályai csak fokozták az elégedetlenséget. A végvárak katonáit rosszul fizették és ezek úgy kárpótolták magukat elmaradt fizetségükért, hogy rendszeresen betörték a magyar területekre. A csatározások során leromlottak az erődítmények, a török azonban nem építette újjá őket, s az őrség száma is megcsappant a várakban.

A Habsburg-kormányzat nem akarta észrevenni, továbbra is csökönyösen tartotta magát a megkötött béke feltételeihez. A szultán kívánságait felesen is teljesítette, a végvárakat pedig teljesen elhanyagolta. Nem Zrínyi volt az egyedüli, akit ez elkeserített. *Gundalics*, a nagy horvát költő, *Élias Láni* szlovák költő sem bízott a Habsburgokban, akik a „védelem örve alatt mindenükből kiforgatnak.”

A *Szigeti Veszedelem* főindítéka és célzata az elmondottakban adva van. De egy kevésbé jelentősnek látszó mozzanatról sem szabad meg-

feledkeznünk, ha az eposz keletkezésének gyökereit keressük. Zrínyi 1645—46 telén írta, azon a télen, amelynek elején szerelmi válsága lezajlott. E válság abból állt, hogy szerelme, *Draskovich* Euzébia, eleinte *Erdődy* Farkas felé hajlott, míg Euzébia huga Zrínyiért epekedett. Zrínyi mégis elérte, amit akart, 1645 nyarán jegyet váltott szerelmével, nem sokkal később Erdődy is Euzébia hugával. De a hősi sors nem tűrte az idillt. S amikor Zrínyi a svédek elleni hadjáratból hazatért, szerelmes menyasszony helyett szakításra készülő leányt talált. Ez annyira elkeserítette a költőt, hogy Velencébe akart menni condottierenek. Nem ment de megírta „Arianna sírása” című szép versét. És ennél hatásosabban írta ki szerelmét a *Szigeti Veszedelem*ben. „Írtam szerelemről is — írja szemérmesen —, de csendesen; nem tagadhatom, hogy olykor az is nem bántott. Aztán nem összeférhetetlen a szerelem a vitézséggel: ebből a versből tanultam: „Mars sisakjában fészkeltek a galambok: íme mily barátja Marsnak Vénus.” „Első nagy eposzunk — állapítja meg *Negyessy László* — éppúgy szerelmes ifjú szívben fogant, mint száznyolcvan évvel később a második, a Zalán futása. Oly érzelmi állapotban írta költője, mely a lélek alkotó erejét a legmagasabbra szokta fokozni, innen a költemény alkotásának önkéntelen könnyűsége, színeinek frissége és szerelmi részleteinek megkapó igazsága.”

A szigetvári hős tette végeredményben nem volt világrengető cselekedet, a nagy utód szemével nézve azonban a dedapa nem egy kis vár védője, hanem az egész magyarságé, sőt az egész kereszténységé: az ő harca az ég és pokol harca, az ő erkölcsi győzelme Isten győzelme a pokol felett. Az ég boltozza a *Szigeti Veszedelem* világát. S a kupola alatt hősök járnak, s a hősök hőse maga a szigeti hős. Ő a magyarság jobbik lelkének megtestesülése, akiért az Isten megkegyelmez. A szigeti hős alakja abból a nagy alapérzésből formálódott, abból a heroikus lendületből, amely a barokk életérzés lényege, amelyből a Szent Péter bazilika, Calderon és Corneille drámái hősei születtek. Ennek az érzésnek megtestesítője az „athleta Christi”, Krisztus bajnoka, aminek Zrínyi ösét látta s amilyen valójában maga akart és tudott lenni.

Az irodalom ismerői bámulattal állnak meg Zrínyi előtt, mikor látják azt a felmérhetetlen különbséget, amely az ő csodálatos eposzi vállalkozását, előzményeitől, a krónikáktól, irodalmunk e becses, vallásos érzésből, hazafiságból és igazmondásból forrászó, de gyarló feldolgozásban megjelenő műfajától elválasztja. Előzmények nélkül, a klasszikusok tanulmányozásával sajátította el a bonyolultban arányosan átetsző klasszikus eposzi szerkezetet. Alig van magyar író, aki ennyi embert ilyen erővel jelenített meg. Szereti hőseit és megbecsüli ellenfeleiket. Freskót fest, mint eposzíró, ugyanakkor finom lélekismerő és lélekelemző. Szakértelme a hadi dolgok, törökök, magyarok ismeretében példás. Külső leírásokban, a képek arányaiban és színeiben felülmúlhatatlan. Biztosan járja az utat az egetől a harcterek véres világáig, a legmagasabb eposzi hevülettől a szerelmi idillig. Fenséges és elágyuló, félelmet nem ismerő harcos, szemérmes lelkű és szavú szerelmes. Öntudata és önbizalma Homéroszé és Vergiliusé, de drámaiságban nem elődje sem Homérosz, sem Vergilius. A mesterember másolja példáját, a zseni újat alkot. Mindezt egy télen. Költőnek is úgy emelkedik ki századából és a történelemből, mint nemzeti hősként és nevelőként.

Zrínyi Miklósnál eleinte senki sem volt büszkébb királyhűségére, őseinek lojalitására, de már ifjúkorától volt valami benne abból, amit

talán pázmányi attitűdnek nevezhetnénk és Pázmány hatásának is, aki *Bethlen Gábor* ellenségéből *I. Rákóczy György* jóbarátja lett s meggyőződéses híve a Habsburgokkal szemben álló Erdély önállóságának.

1647-ben Ferdinánd király koronázásakor Zrínyi még érezhette a királyi kegyet, ő vitte az ünnepségen a királyi pallost s kinevezték Horvátország bánjává és főkapitányává. És mint bánnak, sokkal nagyobb területen volt módja a honvédelemről gondoskodni. Nem is maradt tétlen. A bécsi haditanács pedig folyton ijedezett, mert félt a hadüzenettől és nem szűnt meg Zrínyit nyugalomra inteni. Pedighát mást nem tehetett, mert a török a békeszerződésnek még azt a kikötését sem tartotta meg, hogy a harcokban tilos ágyukat alkalmazni. Egy összecsapás alkalmával Kosztajnica alatt történt, hogy az egyik szorongatott horvát század vítéze elküldte: Itt van Zrínyi — s ez oly zavart okozott, hogy a hadrend megingott. Egyébként voltak e harcoknak lovagias mozzanatai is, mint az, mikor Zrínyi és a kanizsai török vezetők Légradon barátságos lakomával ünnepelték meg az országok közötti béke megerősítését. Csak megjegyezzük: ez az új béke semmivel sem volt békésebb, mint az eddigi.

Közben Zrínyi politikai súlya annyira nőtt, hogy amikor *Pálffy Pál* nádor meghalt, a nádori székek első számú jelöltje lett. Maga is annak tartotta magát, mert e hivatal birtokában többet remélt tenni katolikusok és protestánsok, az anyaország és Erdély együttműködésében, az ország belső állapotának rendezésében és védelmi képességének növelésében. Az 1655-i országgyűlésen mellette voltak a protestáns rendek, a katolikus rendek közül is sokan, de ellene volt az udvar, amely Lippay primásban találta meg az eszközt arra, hogy Zrínyi számítását keresztül húzza. Eljárásuk az volt, hogy Zrínyit egyszerűen nem jelölték.

Ez az országgyűlés egyébként arról is nevezetes, hogy III. Ferdinánd mindent megtett, hogy elfogadtassa a Habsburg-ház automatikus trónöröklési jogát. *Pálfalvy* János erdélyi választott püspök a kisebbség véleményét fejezte ki memorandumában, mely szerint mi egyedül nem, csak a király segítségével tudjuk az országot a töröktől megszabadítani. Éppen ezért a nemzeti király a végső pusztulás forrása lenne. Fennmaradásunkat Isten után az unalkodónak köszönjük, ezért meg kell őt nyernünk ügyünknek, még pedig úgy, hogy a magyarság elfogadja a Habsburg-ház örökösödési jogát.

A nagyobb rész sokkal többet tapasztalt, hogysen hinni tudott volna ebben az okoskodásban. Nem tudott benne hinni Zrínyi sem, aki a vitát a *Mátyás király életéről való elmélkedésben* akarta eldönteni ama véleményének kifejezésével, hogy idegen király alatt Magyarország többé nem emelkedhet fel arra a magaslatra, ahová nemzeti királya, Mátyás emelte. Akkor, amikor Mátyás királyságának még törvényességét is kétségbe vonta egy császárhű röpirat, Zrínyi nem habozik nemzete elé mintaként állítani és kijelenteni: Mátyás király mellé alig valaki, vagy talán senki sem állítható az utána való királyok közül. Mátyás mellett elhalványodik azok érdeme, elvész tündöklésük, mint a csillagoké a nap megjelenésekor. Úgy látszik, a természet az ő alkotásán annyit fáradt, hogy el is fáradt. Hogy ez a természet mikor indul el hasonló alkotásra, az manapság csak kívánható, de nem remélhető.

Amellett, hogy kivételes bátorságú tett volt ez az irat a vázolt helyzetben, gondolatokban olyan gazdag is, hogy csak fájlalni lehet, hogy oly kevéssé ismerik. És ez utóbbi megjegyzés vonatkozik más, legfőképp prózai műveire is. „Mily szép nyelv azon durva századból, mely férfias

lélek tündöklék elő Zrínyinek minden szavain! Mely magyar szív! és mely tiszta, mely józan gondolkodás!" — mondja *Kazinczy* „A török áfium ellen való orvosság” című röpirat kiadásakor. És elsősorban nem Zrínyi tragédiája, hogy írásait a múltban és ma is csak kevesen olvassák. Gondolatainak némelyikével, úgy-ahogy a *Szigeti Veszedelemmel*, megismerkedtek és megismerkednek erre még nem érett tanulók, de — különösen a stílusbeli nehézségek folytán — felnőtt olvasó kezébe vajmi ritkán kerülnek az egyik legnagyobb magyarnak, a történelmi ébresztők egyik legjelesebbjének művei. Talán tehetnénk valamit ez ellen (*Ferdinándy* Mihály kezdeményezése, hogy mai stílusban közölje műveit, jó kezdet).

E kis, szükségesnek tartott kitérő után éppen a fenti okból kissé bővebben maradunk a „Mátyás király”-nál, amelyben véges-végig a nagy királyról elmélkedik, de a nem idegen, a magyar vezetőt érti rajta. Magát is. És a múlt sokszor csak ürügynek látszik, hogy a jelenről szólhasson. És ha nincs módja odamondogatni a jelen királynak, szót érthet az abból, amit Mátyás rivalisáról, Frigyesről ír. Mert ő azután megkapja a magáét. Felhozza például, hogy Mátyás apja állítólag Zsigmond királytól és egy bojár asszonytól való, Mátyás tehát végeredményben törvénytelen származású. Hunyadi János fia volt, ez nem elég? És akik őseiket számlálják? Azok, akik gonoszak, henyélők, akik elfajzottak elődeiktől, jobban tennék, ha nem hánytorgatnák őseiket. Minden szót a Habsburgokra ért itt is, meg akkor is, mikor Hunyadi László tragédiájában így leckézteti az esküszegő László királyt: „Hol van, László, a te királyi hited, amit a magyaroknak adtál, hol van esküvésed, amit Lászlónak és édesanyjának adtál?”

A Habsburgok mindig büszkék voltak vallásosságukra s e vonásukat jócskán politikai tökévé is tették, nem utolsó sorban a magyarok felé, — hogy állunk hát ebben? Mátyás az igen! „Az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jószágáért a föld jól termett, az Isten rá kegyelmesen nézett.” Épp úgy Isten eszköze volt, mint a szigeti hős. Isten választotta Szilágyi Mihályt eszközül, hogy királyvá választászá, Isten bírta rá Podjebrádot, hogy a fogságból kiengedje, Isten iesz-tette el a törököt Jajca alól, viszont Zvornik vára alól azért kellett menekülnie, mert Isten megbüntette Szilágyi iránti hálátlanságáért. Isten vigyázott rá minden tettében, mert jól kormányzott. De éppen az a királyok dolga, hogy „szolgálják őt az igazságnak egyenlő osztásával, a maguk országának szorgalmas gondviselésével, az ő nevének dicséretére nézendő nagy akciókkal”. Untalan templombajlás, misehallgatás, gyónás, processziók, spítálok látogatása, untalan papokkal és barátokkal való társalgás — mondja Zrínyi — csak alacsonyabbrendű emberhez illik. Nincs hát igaza *Bonfininek*, aki az ezekben foglalatосkodó Frigyes császárt (értsd rajta a Habsburgokat) Mátyásnál nagyobbra teszi: mind-ez éppen a császár tehetetlenségének a jele. Igaz, Mátyás néha vígan lakott, néha meg is részegedett. „a szerelem is csinált jelt életében”, de nem botlott-e Dávidtól és Salamontól sok új király.

Az a férfi, aki életének minden pillanatában Isten kezében tudja magát, szinte a szentek közvetlenségével idézi az égietek, aki imádságos-könyvbé való sorokat és oldalakat ír, s sokszor a misztika régióiban jár: elmondja véleményét a mindenkori keresztes háborúkról is. A sok nagy gondolat közül e művéből utolsónak ezt lássuk.

Mátyás király háborúiról beszélve foglalkozik a cseh király elleni háborúval is, amelyre Mátyást a római pápa és a császár ösztökélte.

Hitvédelem volt a háború állítólagos célja. „Nem tudom — írja Zrínyi — miképpen dicsérhetjük meg ezt az expedíciót, mert igazságos nem volt, még kevésbé szükséges. A mostani világ, mikor okát akarja adni a hadakozásnak, a hit védelmére hozza fel ürügyül. De hol van a kereszténység szabályaiban vagy Krisztus Urunk tanításában az, hogy eretneket vagy törököt fegyverrel kell a mi hitünkre hoznunk? Sehol bizony én ezt fel nem találom, találok viszont azt, hogy békességesen viseljük el mindent. A katolikus hitvallás különb, a hitvallás szelleme pedig idegen a háborúságtól. Szent Péternek nem volt szabad kardot húznia... Csupán a vallás ürügyén rámenni valamelyik szomszédunkra, nem hiszem, hogy ez az Isten előtt kedves és emberek előtt elegendő ok volna.”

„Szegény országunkban — írja tovább — éjjel-nappal a vallásos buzgalom örve alatt deklamálnak a lutheránusok és kálvinisták ellen, de nem a meztelen igazság érveivel és az Istentől rendelt tanítással, hanem haraggal és gyűlölettel. Nem isteni buzgalom ez, hanem ambíció, amivel a maguk javát, nem az Isten dicsőségét keresik, mellyel Krisztus Urunk szándékát, alkotását, hagyatékát elrontják. De vannak jó papok is, akik a maguk példájával, szent életével és buzgalmával szinte lángolnak az Isten szolgálatában és felebarátaik szeretetében.”

Közben a politikai helyzet annyiban változott, hogy *Kara Musztafával* megkezdődött az albán származású nagyvezírek kora, akik még egyszer összefogták a nagy birodalom erőforrásait. E nagyvezírek egyik legjelentősebbje volt *Köprili Mohamed*. Vele ért csúcspontjához az új harcok korszak, s Velence, Lengyelország, majd Magyarország és Erdély lett a török támadások célpontja.

A bécsi kormány mindezt hamarosan észrevette, de tenni semmit sem tett. Annál kevésbé, mert figyelmét teljesen lekötötték azok a bonyodalmak, amelyekbe nyugaton belegabalyodott. Különbösen is forma szerint béke uralkodott, hiszen a zsitvatoroki békét újra megerősítették. De a végbeli basákat sem korlátozták, így szabadon pusztíthattak magyar területeken, hacsak, mint Dunántúlon a két Zrínyi személyében, ellenfelükre nem akadtak. De az ő kezüket is megkötötte a bécsi kormány folytonos tiltakozása. Különösen Miklós szenvedett a bécsi tiltak alatt, amelyek szinte kihívták a végek pusztítását. „De úgy kell meglenni — írja *Pálffy Pál* nádor *Bethlen* Ádámnak — mert azok által dirigáltatunk, kik másnak inkább, hogysem minékünk hisznek akármit is hamarabb el, nem értvén sem egyik, sem másik közülük a mi nyavalyánkat.”

Az 1660-as évek elején még baljóslatúbb irányba fordultak az események. 1660 májusában *II. Rákóczi György* elvesztette a fenesi csatát s nemsckára Váradon meghalt. A győztes török elkezdte a keleti ország zsarolását, kapcsolt részeinek lenyesegetését. Erdélyt pedig Zrínyi „az ország karjának, Pannonia jobb karjának” tartotta. Mikor pedig a török Váradnak indult, az egész magyarság felriadt, a vezetők pedig Lipót királynál rimánkodtak Várad megsegítéséért. A tettek embere, Zrínyi, meg sem várva az udvar engedélyét, feleletül a töröknek, ostromzárra fogta a törökök dunántúli erődét, Kanizsát. A vár eleste bizonyosnak látszott, de hogy a töröknek oka ne legyen hadüzenetre, Zrínyit eltiltották a vár ostromától. Zrínyi számára ezzel betelt a pohár a Habsburgokkal szemben.

Ebben a lelkületben fog tollat, hogy megírja röpiratát, *A török áfium ellen való orvosság*-ot. Amint a *Szigeti Veszedelem*ben a költészet hangján itt a publicisztika szenvedélyével összegezi életének nagy gondo-

latát: megérett az idő a török kiűzésére. E keretben csak egy Széchenyi mértékével mérhető ember szól nemzetéhez, akinek lelke túlsordul a hazaszeretettől, nemzete féltésétől, az önáldozatig kész segítő szándéktól. Éppúgy ostromoz, mint *Széchenyi*, s a nagy magyar szatira későbbi írói, de csak azért, hogy az ernyedettekbe lelket öntsön. E csodálatos parainessissel csak megerősítette a maga helyét történelmünk legnagyobbjai közt, amit már nemcsak hősiességével, de eddigi irodalmi munkáival elégségesen kiérdemelt.

A Habsburgokból való teljes kiábrándultságból fogant e könyv, s talán nem véletlen, a fogantatás sorsként kíséri további útján. Zrínyi életében nem jelent meg nyomtatásban, de számos másolatban közkezen forgott, aminek köszönhető, hogy nem kallódott el, hanem amikor legnagyobb szükség volt szellemére, újból és újból nyomtatásban megjelenhetett. Először 1705-ben, *II. Rákóczi Ferencnek*, a Zrínyi család leszármazottjának ajánlva. Az időpont, a kuruc szabadságharc és kuruc vitézség kora: önként beszél. 1790-ben jelent meg másodszor Marosvásárhelyt, s nem kétséges, hogy a *II. József* törekvéseivel szemben fellobbant tiltakozás kifejezése akart lenni. A következő dátumok: 1817, 1847, 1853. Aki ismeri történelmünket, úgy találja, csupa olyan idő, amelyben a nemzet nagyon is szükségét érezhette Zrínyi nagy gondolatainak és érzéseinek.

S ha gondolatai elsősorban akkoriak is, érzése az, ami mai szívünkben is visszhangot talál. Hogy szerethette a hazát, aki így írt: „Szegény magyar nemzet, annyira jutott-e ügyed, hogy senki fel ne kiáltson utolsó veszedelmedben, hogy senkinek ne keseredjék meg szíve romlásodon, hogy senki a halállal való küzködésedben egy biztató szót ne mondjon, egyedül leszek-e én őrállód, vigyázód, ki megjelentem veszedelmedet? Nehéz ugyan e hivatal nékem, de ha Isten a hazámhoz való szeretetet reám tette, ime kiáltok, ime üvöltök. Ime, vallomást teszek előtted, nagy Isten, mindent, amit tudok, kikiáltok, hogy éntőlem elalvásomért nemzetem vérét ne kérdd elő.”

Ez a nagy érzés sokszor arra készíti hősünket, hogy ostort vegyen a kezébe, mint e sorokban is: „Egy nemzet sem pattog úgy s nem kevélykedik a nemesség titulussával, mint a magyar, de annak bizonyítására, megőrzésére, látja Isten, semmit sem cselekszik: ülnek haszontalanul fiaink vagy otthon atyjuknál és anyjuknál, vagy ha mint ők mondják, derekasan látni, hallani akarnak, egy magyar úr udvarába beállnak. De ott mit tanulnak? Inni; mit többet? Pompáskodni, mentét arannyal díszíteni, kantárt cifrázni, forgóval, lódinggal pipeskedni, paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni és semmit jól nem tenni.” Így aztán nem csoda, ha „egy kánikula melege, egy február szele, egy éjszaka virrasztása, egy nap koplalása megrontja hadainkat és semmivé teszi.”

De mintha maga is megbánná a sok rosszat, amit szomorúságában összegyűjt, szinte kiengesztelésül mondja: „Noha a mi magunk népét, amint most van, jól leábrázoltam, mégis, ha kérded, kit kívánok s mi csoda nemzetet akarok oltalmamra, azt mondom: a magyart kívánom.”

Az 1663. és következő év utoljára adott alkalmat Zrínyinek, hogy a szeretetből úgy „leábrázolt” néppel nagyszerű dolgokat vigyen véghez. Ez év nyarán ugyanis Köprili Mohamed fia, *Achmed* nagyvezír, 35.000 főnyi hadsereggel Budára érkezett és rövidesen a magyarországi védelem nyugati bástyája, Érsekújvár ostromához fogott. Hiába harcolt ugyanakkor sikeresen Zrínyi a délvidéken, *Montecuccoli* tehetetlensége miatt Várad után a nyugati védelem bástyája is leomlott. Ez már, mi-

vel Érsekújvár az osztrák tartományok kapuja is volt, végre megmozdította a bécsi udvart és 1664-re, nyugati segítséggel is, felvonult a török ellen. A déli szárny parancsnoka, Zrínyi, *Strozzi* és *Hochenlohe* volt, míg a középső hadat Montecuccoli vezette. Igazi sikert csak a déli hadsereg-rész mutatott fel, köztük a legnagyobbat, az utánpótlást biztosító hosszú, ingovány fölé is vert eszéki híd elpusztítását. A nagyvezír erre Újzerinvárt támadta meg, Zrínyi alkotását és büszkeségét. Hogy a török főerők délnek fordultak, Montecuccoli is a Murához vonult, de miután Zrínyi hadait kiparancsolta a várból, tétlenül nézte, hogy a török elfoglalja a várat. Zrínyi erre vérig sértve elhagyta a sereget. Montecuccoli azután seregével északnak tartott, Achmed utána. Szentgotthárdnál, amíg a török átkelőben volt a Rábán, augusztus 1-én csata fejlődött ki, amelyben a soknyelvű sereg döntően megverte a törököt.

A győzelem után, augusztus 10-én, megkötötték a vasvári békét, amely Érsekújvárt, Váradot, Újzerinvárt a török kezén hagyta, kötelezte a királyt az erdélyi őrségek kivonására, s Erdélyt továbbra is a török kezén hagyta. Rosszabb ez a béke vesztett csata után sem lehetett volna, mindenesetre megmutatkozott benne a bécsi udvar arculata, mely mit sem akart mást, mint az elégedetlenkedő magyarság megzabolását. A külföldet is megbotránkoztatta, de az országot, most már rendi és vallási különbség nélkül, a földig lesújtotta, mert látni kellett, hogy itt nem a rendi alkotmány, nem egyes osztályok privilégiumai szenvedtek sérelmet, hanem a nemzet léte.

Zrínyi kétségbeesve Csáktornyan töltötte az időt. És bár tartott attól, hogy a Habsburg-háztól való elszakadási tárgyalásairól tudomása van az udvarnak, Bécsbe készült, ahová Lipót király november 20-ra értekezletre hívta a magyar főméltóságokat. De az útra már nem került sor: november 18-án egy ebéd utáni vadászat alkalmával Zrínyi megsebzett vadkan áldozata lett.

„Rettenetes sirás lön az erdőben” — írta a szemtanú *Bethlen Miklós*, de nemcsak itt, hanem az egész országban, sőt Európaszerte. A halálát sirató verseknek, beszédeknek ránk maradt nagy száma bizonyítéka a nemzeten urrá lett döbbenetnek.

EZ MÁR AZ ŐSZ

*Ez már az ősz. Korai naplemente,
leskelődnek a felhők sorba állva,
zizező szellők ülnek rá a fákra,
az alkony, mint valami bibor mente
telepszik rá az esti csöndre, benne
deresedő szakállát meg-megrázza
az éjjel, lassan rásurran a tájra
az ősz, a hegy mintha ködött lehelne.
Eltűnt a nyár, eltűnt ezer virága,
a színek haldokolnak az avarban,
a szel, mintha még valakire várna,
meglapul, aztán karmait kitérve
végigsöpör a fákon, a világon...
A nyár? Életem?... Betemetett lábnyom.*

POÓR BERNÁT